

Széles Tamás
Mon Széchenyi

MonodrÁma egy részben
Széchenyi Istvánról

Szerzői oltalom alatt álló mű. A szöveg bármilyen, részleteiben vagy egészében történő felhasználása a szerző előzetes írásbeli engedélyéhez kötött.

„Boldogok a gyengék, mert tudnak túrni erősen.”

Vörösmarty Mihály, 1819

Előhang

(Széchenyi dőblingi hálószoájának jelzése. A legnagyobb magyar bejön, kezében Tschákány-féle fuvola, leül jellegzetes foteljába és fülelni kezd. Négyfelől bolondok hangja hallatszik, ahogy a szoba felé közelednek, persze csak hangban. Amikor beérkeznek, Széchenyi hangot ad a fuvolával, majd a bolondok kórusa énekelni kezd. Doppler Ferenc: Fantasie Pastorale Hongroise című darabjából énekelnek, kísérő hangszer hiányában ők adják az aláfestést. Ez a zenemű szolgáltatja az egész előadás zenei anyagát. Széchenyi fuvolázik, majd leteszi a hangszeret, az íróasztalból előveszi pisztolyát, akkurátusan megtölti, fejéhez illeszti a fegyver csövét, és mikor a kórus a tétel végére ér, elsüti. A pisztoly nagyot durran, ám Széchenyi nem esik össze, hanem feláll és beszélni kezd.)

Megállj! E pillanat legyen szobor,
a múlt s jövő közé beléveszülve!
Fagyozd, üdő, a lét konok mulását,
dermeszd e percre égi börtönöd,
torpanj, rohanni kész Kronosz, te fürge!
Tárd fel a pillanat hevét, nagyítva
engedj belátni abba, mért esett!
Mutasd meg azt, mi kelt riadt agyamba,
amíg pisztolygolyó cibálta szét.
Hadd lám ledőlötömet, s a sok okot!
Közvélemény szerint bolond valék, de
ez nem oly egyszerű, ahogy hiszik.
Kutatni kell a csapda helyzetet, mely

fegyvercsövet fejemre rászégez.
Keresni meg okát s a hátterét.
E pillanat enyém, a durranás és
golyó okozta sérülés között.
E pillanat megállt... s szívem szerint való,
miértetek sorolva szólhatok.

No, lásd, a „legnagyobb magyar” lehettem,
ki példa volt a hon miljó fiának,
s reményt adott a szenvedő sokaknak.
Pedig olyan valék, milyen Midász volt:
arany leend, mihez csak ért keze,
de veszte lett a gazdagoskodása,
éhen maradt, hisz étke lett arany.
Eképp emészte engemet a kincsem.
Honunk nemesbedése nagy vagyon:
sötét világba vinni fényözönt,
emelni föl a jajgató szegényt,
üdők szavát követve földeríteni
ugarba poshadott magyar hazánkat.
Midászi kincs, mi vesztemet okozta!

Ne féljete! Kesergni nem fogok, se
könyűbe nem fogom szobám borítani.
A büszkeség, e Cerberus kiállja
a szű s az érzelem atakkját!
No, hát golyóhalálra kelle jutnom,
önéletem magam tiporva el.
E tettemet a négyszeres okokra
tudom vezetni vissza, most, ha kell.
Első dolog: hazám ügye s a sorsa;
a második: az orvosom szerint
az önmagam tulzó imádata;
a harmadik: családi baj lehet;
negyedsoron: depressziós ideg.

E pillanat legyen megállítandva!
Egy óra tán elég, amíg feszül.
Hatvan minút, amit szavam kitölt,
s a négy okot négy felvonásba öntve,
az önhalál miértjeit adom.
E számadás könnyíti keblemet tán,
s megértitek e honfi jellemet,

ki kéjt, s gyönyört lerázva Napba nézett,
elégeté magát hevén tüzének,
s ki Nap gyanánt tüzelte nemzetére
a szebb jövő ügyét, s a honderút;
ki szűk kebelt legyűrt, s a rút kajánság
tanyája néki szűk világ leend.

(A bolondkórus újra rázendít, Széchenyi pedig fuvolázik.)

I. Felvonás

Tizenkét év, mióta itt leledzem,
s Döblingbe lett nekem e pár szobám
– a forradalmi őszbe' jőve el
magyar hazánkból –, hogy emitt pihenjek.
Kimentni kellett magam a vészből.
Amint elébb elmondhatám, egyik ok
golyót fejembe lőni, volt a hon.
A forradalmi hév enyém sosem volt.
Nem azt akartam. Béke volt az álmom.
Hazám segíteni, s nyújtani szebb jövőt.
Fontolt haladva lépni jóelőre,
okos tudás, kultúra útjain.
Sosem akartam vért, se puskazajgást,
sosem akartam forradalmi lázt,
mi hősi mázt simít a szándokokra,
vörösbe vonva mind a jó ügyet.
A könyveim az észet serdíteni írtam,
akarva ösztönözni honfitársim:
közjó s hazánk ügyét vegyék karukba,
előre hajtva és emelve azt.

De hű valék magam Ausztriához.
Uralkodott dinasztíája mindkét
országban, és nekem e két hazám van.
Mi öszvetartozik, egységbe légyen!
Szobám egyik ablakja néz a kertre,
mögötte van Döbling határa mellett
temetkezésre föld, s a sírkövek.
E hantsorok között lakik verébpár,
kiket gyakorta megfigyelhetek.
Sosem hagyá magára őt a párja,
a rőptük egy, s el ők sosem szakadnak.

Osztrák s magyar hazám e két veréb,
ki támogatja mind közös ügyét.
Hiszen, ha önmagába lenne egyik,
életbe' sem maradna holnapig.
Javára lenni mind a két hazámnak,
e grófi terv, s remény, mi éltetett.

De jőni volt vicsorgni még veréb:
Deák s Kossuth – Robespierre s Marat!¹
S Batthyány lett a harmadik veréb.
Csipogva sírokon, ugrálva egyre
tüzelte föl a nép gyuló szívét,
lobot vetett, s a máglya kész leend
porrá hamvasztni szét a honderűnket.
Ezek hozák a Tartaroszt hazánkba,
ugrasztva öszve mind a népeket,
paraszt kezébe puskatust adandva,
hergelve fel a bőszedett magyart.

Az én hibám! Bizony, az én hibám volt!
A könyveim nyomán szökellt e vész.
Szavam követve, ím a sok verébke
veréb-magába látva büszke sast,
a messzi fellegek felé kacsintott.
Gondolja sok kicsiny veréb, nagyobb lett
a kétfejű, reá leső madárnál,
ki címeren lakik monarchiánkban,
s ki kardjait karmába' tartva nézi,
verébsereg miként csipog előtte.
Türelme fogy, s ha szárnyait kitarja,
suhintja holtra kis verébhadunk.
E végpohárt a könyveim telíték,
én hoztam ezt, s mi rá következett!
Országhalál fakad a tetteimből,
s a sírt, hol nemzetünk lesúlyed,
népek veszik körül, s könyű szemükben.
Poétaszó, de színigaz a *Szózat*,
Mihály barátom mit papírra írt.
Az én valék, ki sírba lökte népünk,

¹ Az idegen neveknel írásban felborulnak a verslábak, ám kiejtve helyreáll a ritmus. E sor fonetikusán: „Deák s Kosút: Robeszpier s Mara!” Marat-ot hosszú, zárt, á-ba hajló a-val kéretik ejteni. Vagyis a verslábak a hangzást követik az idegen nevek esetében. A következő sorban ugyanez a helyzet Batthyány-nyal, kiejtve: „Battyányi”, s a vers ezt a ritmust követi. Ez a darab egészére igaz, de mindenhol jelzem külön is a kiejtést.

s bizony, a „szív hiába onta vért”.
A tennivágy mi mozgatá a lelkem,
s nyomán fakadt „a nagyszerű halál”!
Mihály leírta jó előre sorsunk...

Szükségszerű dolog, ha itt leendek,
vezeklenék, s e hely tökéletes.
E számadás, mit önmagamra mérek,
a létüdőt kitölti napjaimban.
Az ám, de fordulat következett rám,
mi számításimat kihúzta sorban.
Mivel a könyveim tovább is írtam,
rendőrsereg lakom kutatni jött,
s iratjaim, papírjaim orozva
rendőrminiszter árulást kiáltott.
Bosszút fogant osztrák hatalmi döntés,
s reám aláztatás jövője hullt.
Bezárni teljesen akart a Bach úr,
– e szörnyű étkü, nagy magyarfaló –
kimondva, hogy bolond vagyok valóban;
avagy befogni pörbe, mely ítélet
igáját rám ruházza „coute que coute”.²
Sorolni kell, mi készteté önéltem
hajítani el, szegezve pisztolyom
az agyvelőm felé.

Ez egy: reményem,
fejlesztni szép hazám a béke útján,
de jött a forradalmi vérfakasztás.
A második: hogy Bach bezárni készült,
rabságba vetve éltemet, halálig.
A harmadik: a pör, mi tört reám,
mi megaláztatást jelentenek.
A négy: a büntudat hazámért.
E négy veréb reám leselkedése
mi arra kész, vegyem az életem.

Hiszen e csapda helyzetet, mi készült,
el máshogyan kerülni nem lehet.
Talán, mi megmaradt e honfiúból,
bíró ítéletére kéne bízni?
Enáltalam ítéletét viselné

² Fr., „kerül, amibe kerül”, itt is a kiejtett „kút kö kút” fonetikus ritmus dominál a versben.

egész magyar hazánk, alázva porba.
Avagy, ha engemet bezárna kényük,
egész magyar hazánk kerülne zár alá.
Hiszen tudom, a „legnagyobb magyar” már
nem én vagyok, hanem a hon magamban.
Szimbóleum e név, s az én személyem
keblemben zárta nemzetünk szívét.
Tudom, a véresem bejárja minden
szegét, zugát a szép magyar világnak,
s lüktetve vér tolul sokak szüvébe.
E szűt, ha kell megszűnni hát dobogni,
ne rossz hatalmi kéz, mi döfje át,
hanem ha jőni látja bús ledőlőt,
magát saját kezére bízva inkább.
Hiheged, e helyzetet belátva kellett
az egy utat bejárni, mely akadt,
mivel csak így maradt a szent hazának
a büszkesége szép, igaz, szabad.

(Megszólal a bolondkórus, melyet Széchenyi nagy átéléssel követ fuvolán. Aztán Széchenyi leteszi a hangszert, előveszi a pisztolyt, újra megtölti, s ugyanúgy, mint a darab kezdetén, ismét fejbe lövi magát. Ismét nagy durranás. Fejgép, Széchenyi elénekli első áriáját.)

1. Ária

Mért van az, hogy a nép mindig arra tér,
ami gyér, ami vér, mi kacér, s csatatér?
Mért van az, hogy mindig arra vadul,
mi szapul, kilazul, kifakul elavul?
Csak az vonzza, mi öl s beledögöl! Beledögöl.

Mért van az, hogy a nép nem szereti azt, ami szép,
nagy eszmét, hűségét, szentségét?
Mért van az, hogy nem keres fejlődést,
törődést, kötődést, meggyőzést?
Mért nem vonzza a jó, s nem romboló?

Mért van az, hogy a hon szereti azt, ami gyom,
ami rom, mi takony, mi szurony?
Mért van az, hogy abban remél,
mi nem él, mi ledér, kiherél, lebeszél?
Abban remél, mi bont, bajokat ont. Végleg leront.

Mért van az, hogy a szűm azért dobog, mi erény,
szép remény, szuverén, s ki legény?
Mért tetszik az mindig, aki hős,
ki erős, mi ütős, tetszetős?
Minden más rossz, kaján, megfojtanám!
Fel is gyűjtanám!
Megmentem hazám!

II. Felvonás

Görgen, a doktorom elemze engem,
s figyelve rámutat egyik bajomra,
mi itt levésemet fejemre vonja,
s okot kezeltetésemért adott.
Nárcisz a nimfalány szülötte volt,
ki serdülés után csudás fiú lett,
s iránta gyújta szűt a nimfa had.
Az egyikük, Ekhó a szép ifjúra
szemet vetett, s a vágya szárnyra kélt,
epedt utána, boldogíthatatlan.
Nárcisz magát, s a bájait nem adta.
A nimfa-szűk csalódva összetörtek,
s Ekhó halmuk fölött kelend haragra.
Isten-nevet idézve kére átkot,
mi hullt Nárcisz fejére záporozva,
ki mit se tudva élte életét.
Midőn az ifju megpihent ligetben,
patak vizére hajtja szomja őt.
Ihatni vágy, ezért az ér fölébe
hajolt, közel huzódva hűs vizéhez.
A víztükörbe nézve látja arcát,
hullám ölés, ahogy reája néz,
s belészeret saját tekintetébe.
Nárcisz a rabja lett önnönmagának,
epedve vágyja egyre képzetét,
de sejti, tenmagát szeretni: végzet,
beteljesíthetetlenül lehet csak.
Nárcisz fejére bú s az est borúla,
s az éj lepelje fedve ráterül.
Hajnal köszönt, s a Nap kicsiny sugára
derítve fényt, a szép ligetre süt.

Nárcisz helyén virág fakadt csokorban,
a szirma önmagára hajlatik.
Emészteve él, ki nézve önmagára
a szű szerelme vágyain tekint.

Görgen szerint bajom hasonló,
habár szeretni önmagam...
ez... jujj, taszítja lelkemet nagyon.
Sosem szerettem én tükörbe nézni.
De ő az orvosom, tanult, tudós fő,
S ha mondja, biztosan leend oka.

Szerinte mind a könyv, amit leírtam,
azért születhetett, mivel valóban
elismerésre vágyakozva írtam,
könyörgve esdni más dicséretét.
A műveim sorát, ha rendre nézem:
A róka és szarvasvadászatot,
Hitel, Világ, a Stádium, Jelentés,
a Hunniám, – s magunk között – *a Blick,*
lehet azért írák a tollt fogyasztva,
kimélve sem magam, erőm, üdömet,
e sok művet, hogy én a más szemében
értékesebb legyek, s tetszést arassak?
A Lánchidat talán az önimádat
emelte át a habjain Dunának?
A gőzhajó alatta nárciszos volt?
Az önimádatom csinált hazámnak
magyar szavú teátrumot Budán?
A Vaskaput mikor szabályozám meg,
magam imádatát tevém belé?
S Tiszánk, e drága, szőke szép folyónknak
heves kiáradása ellenében
a gát talán tükör lehetne önmagamnak?
A Plattensee³ színére tán meredtem
a képemet csodálni fodrozásban,
mikor a gőzhajó pöfékelése
Tihany hegyén csiholta hangjait?
A gázvilágítás, vasútcsinálás!
A Várhegyet Budán ki fúrta át?
Hazájaért ki törte így kerékbe

³ Ném., Balaton. A ritmus itt is az ejtésben jön létre. Ejtsd: „Pláttenzé”.

idegzetét, csupán a célba vágyva,
feküszve-kelve, éjt s napot feledve?
Ki fáradott – na, mondd! – ilyen sokat?
Ki mélyíté az arca bő redőit
kanyon-szerűre tennivágy során?
Ki szállt a síkra küzdni így hazáért,
de nem csatába’ – építésbe vetve
gigászi nagy erőt, reményt, vagyont?
Talán magam javát keresve tettem?
Magam szeretve, tetszelegni vágyva
tevém az életem a hon ügyébe?
Miként engedheté a gondolatját
ragadni ily merész irányba ő?
Milyen labanc ütem e vád? Akár ha
gyufának csúfolák Prométheuszt!
Hogyan lehet ilyet pofámba vágni?
Ki mit se tudva dolgaink felől, csak
a gyógyszerek között matat egész nap.
Fehér köpenybe bújtatott csaló!
Istentelen bitang, pimasz krakéler,
agent, informateur,⁴ – minő gyalázat –,
hazug kuruzsló, *Wurm, du Schwein!*⁵ *Couvrir!*⁶
Enough, enough,⁷ elég, *genug*,⁸ *c’est assez!*⁹

(*Nagyon felizgatta magát, fáradtan a karosszékbe rogy.*)

*Ruhig, Stefferl...*¹⁰ *le plus grand hongrois...*
*le plus petit...*¹¹ olyan kicsiny valék,
olyan kicsiny, akár parány bogár...
S a Bach tapodni rám siet hamar...
Szegény nejem, szegény család, ki gyászol,
a sírgödörbe néz, mi bétemet...
Fogytán vagyok, fogytán vagyok magamnak.
Agyam a csontra szinte rátapadt.
Velőm apadt, nyirok kipang, erőm sincs.
Napom mi éltetett, leáldozott.

⁴ Fr., „ügynök, informátor”. Ejtsd: „Azsan, informátor”.

⁵ Ném., „féreg, te disznó!”. Ejtsd: „vurm, du svájn”.

⁶ Fr., „takarodj”. Ejtsd: „Kuvrír”.

⁷ Ang., „elég, elég”. Ejtsd: „ináf, ináf”.

⁸ Ném., „elég”. Ejtsd: „genúg”.

⁹ Fr., „elég már”. Ejtsd: „szet ásszé”.

¹⁰ Ném., „Nyugalom, Stefferl”, ami Széchenyi családon belüli beceneve volt. Ejtsd: „Rúih Steferl”.

¹¹ Fr., „én vagyok a legnagyobb magyar... a legkisebb”. Ejtsd: „lő plú gran ongroá... lő plú pötí”.

Nohát... csak azt tudom, az önbizalmam
sosem szökött fölébb a föld poránál.
Hiába grófi cím, s a nagy nemesség,
belül kicsiny, bizonytalan valék,
a félsz leend nekem hatóköröm.
A hon olyan milyen lakói vannak.
Kicsinybe zajlik nagy hazánk ügye,
s a nemzetünk se más, milyen a polgár,
hiszen ezek teszik együtt amazt.
Ha ily gyerek, s ifjú valék e korban,
a kor vajon magába' mily lehet?
Ha én a gyengeség vagyok, a nemzet
lehet-e más, különb a honfinál?
Avagy nem is... hiszen a jó s a rossz kor
úgy váltja egymást, mint tavaszt a nyár,
s ahogy az ősz a tél havába fordul,
a jobb üdők után a rossz jövend,
s a rossz után megint a jó következ.

Mi volt a vízözön előtt? Beteg kor,
mikor a bűn az égre nőtt, s tenyészett.
Mi jött Noé után a föld színére?
Az Úr adott egy békekorszakot.
A háborúk után is béke sarjad,
s az építés leend a fő dolog,
amíg erő s arany halomba' állnak,
s a fegyverekre is elég jutott.
Aztán megint csatára kél az ember,
miben kimúl erője és arany,
s a béke újra jó erőre kapni.
Erdő, mi állja vasfogát üdőnek,
a változásra szinte nincs esély,
de tűz, ha jó, a lombja ég s a törzse,
s megújulás leend a tűz után.
Talán embervilág ehhez hasonló,
s családokban emígy cserél a sors:
a jóra rossz, a rosszra jó követve,
akár az évszakok s korok forognak.
Ha én ilyen bitang vagyok, utánam
a gyermekim erényesek lehetnek,
s ha jellemem a rossz szülötte léssen,
fordúlva kör, övék a jó lehet.

Ha így van hát, ki volna rest sietni,
Kronoszt idézve, s hajtva sürgetőn,
ki volna még maradni kész a földi
reménytelenbe', látva már jövőt,
amely a gyermekek javára leszen
erényt, javat, s a jellemet javítani!

Ha ifjúként tudom, mi vár reám...
Kamasz korom konok, mi mit se értve
telend, s kitelt bután a lomha ifjuság.
A szégyenem emészte érte folyvást.
Ki ily nemes család ölen születhet,
s kapott hatalmasan rakott vagyont,
hogyan lehet ambícióhiányos?
Nem érdekelt csupán a társaság és
a pletyka, élc, a tánc, na meg lovak.
Jaj, mennyi fájdalom jutott anyámnak,
s atyám fejét borongta mennyi felleg.
Ez volt az én hibám... Ah, mennyi bűt
okoztam én e drága pár fejének...

Ki tudja, mily jövőt remél a gyermek?
Milyen utakra lép, ha nőni fog?
A gondolat se volt: ilyen leendek,
avagy olyan, a lét bután futott.
A sors adott nekem igaz kegyelmet,
hiszen nemes családba szült az ég,
tudás, vagyon, mi rám leend hagyatni,
de engemet nem érdekelt a jó.
A tudnivágy hiánya volt fejemben,
haszontalan üdözni egyre csak,
bután telítve önmagam naponta,
a női gyöngeségre vágyva még.
Ha van, lehet a létre ok, akármi,
az egy: az értelem világinál
a célra látni, s érni el, kitűzve.
A céltudat, mi fölemel az állat
fölé, s erényt az emberekbe olt.
Olyan soká jövék ez öntudatra,
soká következett az értelem.
E fény, mi útra visz a vaksötétben,
s nekem utat soká mutathatott.

Nem érdemelte meg az életét, ki
annyi kárt okoz, amennyit én!
Az Ógörög világ kemény hazája, Spárta,
tudott olyat, mi praktikus gyakorlat.
A gyöngé újszülött Taúgetosz
hegyén kitétetett, halálra lelteni.
Kevés, ki tudja, hogy históriánkban
szabály gyanánt ez sok helyütt divott.
De nem a gyilkolás a célja ennek,
hanem az államot a rossz egyedtől
megóvni. Bár taszít ez ősz szokás,
de kár, hogy Spárta nem az én hazám.
A büntetés nekem bizony kijár!
Taúgetoszra most magam kitéteni,
ha késedelmesen, de kész vagyok.
Hiszen e házba' engem úgy kezelnek,
akár az újszülött, beteg babát.
Legyek tanácsa most az államomnak,
ítélni azt, mi terhe léssz, ha él,
hiszen a társadalmi jó az érdek,
halálom óvja meg becsületét!
Golyót a fejbe! Ím statáriális
parancs, amit kiadni kész vagyok!
Also,¹² gyerünk, a csőbe nézni kell,
e gyors halál elég kegyes nekem,
mi büntetés gyanánt amúgy sovány!

(Megtölti a pisztolyt, közben felhangzik a bolondkórus. Széchenyi leteszi a fegyvert, játszik a fuvolán. Széchenyi egyszer csak felkapja a pisztolyt és ismét fejbe lövi magát. Am újra beszélni kezd. Széchenyi elénekli második áriáját.)

2. Ária

Önmagam nem szabad túl sokra becsülni,
hogyha jön az ego, el kell menekülni.
Szép tett, ami nem a személyemet érdekeseíti,
ámde a hazát segíté még földeríteni.

Undokság a hírnév, nincs mögötte érdem,
tükörben bámulom unásig a képem,

¹² Ném., „azaz”. Ejtésd: „Álzó”, rövid á-val.

büntessen az ég, ha szerelmesen önmagam nézem,
honnak kebelén magamat én nagynak érzem.

Azt mondta a Kossuth, a legnagyobb honfi
én vagyok, ámde ezt nem lehet megszokni.
Nem jó ez a név, sose jó ilyesmit bemagolni,
önző szeretet, amit el kell gyorsan nyomni.

Narcisztikus, romantikus, önző, ronda gazember,
ki, amikor halni kéne, sírba szállni le nem mer.
Sorsa léssen, ím a fegyver,
mindent megold ezennel.

III. Felvonás

Családi sorsomat ha most mesélem,
szégyen s nyomán könnyű kavarja lelkem.
Ki tudna érzetek nélkül beszélni,
ha atyja s anyja témaként kerül?
E drága két szülém nekem a példa,
kinek a tetteimbe' tetszni vágytam,
kinek dicséretét remélve lestem
szavuk, s tanácsaik szerint akartam
az életem vezetni kiskoromtól.
De hej, babér nem űlt a homlokomra,
dicséretük kerülte tetteim,
s szívem facsarta látni, hogy csalódás
szüléimet emészte általam.
Ha visszarévedek, keresve okját,
s kutatva, gyermekéveket idézek,
talán következőkre bukkanék...

A szándokom igaz, s hibátalan volt,
de jómagam haszontalan levék.
Aztán ahogy idősb korom beére,
s a dolgokat szemlélni lett terem,
megértem én, mi összvefügg a múlt és
jelen között, s tanít magam felől.
Anyám a Festetics család leánya,
ki hitvesül atyám testvérhöz ment.
Mikor özvegy maradt, a férje öccse,

atyám vevé el nőül újra őt.
A pápa engedélye járt e frigyre,
hibát ki sem említhetett felőlük,
de intrikára bő teret adott,
s e gondolat bebújt agyamba rég.
Nekem e nász hasonlított amazra,
amit Hamlet szapult a színpadon,
s amit Kazinczy jól lefordított.¹³
A bátyafrigy az őüdők korában,
a Bibliába' volt zsidó szokás,
de mára már korunk bizony elébb ment,
ezért adott okot az intrikákra,
s Hamlet szaván fülembé szólt a vád:
„Ez ám a göts!”¹⁴ – fattyú tudatra leltem...

Az ifjúkort mulatva élni vágytam,
kutatva asszonyok ölén gyönyört,
kacagtató valék a társaságban,
ahol személyem fénye tündökölt.
A példkép nekem leend a Byron,
s ficsúrosan csevegve telt üdöm.
E léhaságba nem került komolyság,
s a hon ügyére sem figyelt eszem.
A csillogó huszárruhám dicsérték,
borítva mellemet a rendjelek.
Oly édesen, bután, s olyan tudatlan
az éveim mulandtak sorra el,
s gyanú e korba' nem merült eszembe,
ösztön vezette szűm, s az érzetem.
A séma mit atyám hozott a házba,
a Széchenyi¹⁵ családba', honra lelt.
Bátyám arája lett tüzes szerelmem,
olyan levék akár Claúdius!
A dán kísért, akár az atyja őt...
A szomjamat a bátyám asszonyával
reméltem oltni. Mint a bor olyan volt,
bohó, kíváncsi, szertelen, szabad,
tüzelve mámorít a szenvedélye,
s ajkára vont titkos, arany mosolyt.

¹³ Arany János 1867-ben fordította le a Hamletet, Széchenyi ezért csak az 1790-es Kaziczy-féle Schröder változatot ismerhette.

¹⁴ Shakespeare – Schröder: *Hamlet*, II. felvonás, 9. kijövetel.

¹⁵ A ritmus itt is az ejtésnél áll helyre. Ejtsd: „Szécsenyi”.

Kivántam én e tünde, rossz szerelmet,
kivántam én e dőre lázadást,
erényeim a sutba dobva el,
forró sohajt, a zaklatott kebelt,
a lopva csalt örömdőt nagyon!
S gyötört e szörnyü csalfaság zsidongva,
hiszen a Pál a bátyám, ki lopva volt,
az öccse lopta kincse legjavát el,
s ez lelkemet naponta dúlta föl.
S ha még elég a baj nem is lehetne,
– a társaság szemébe nincs titok –
belátva űk a szűnk cudar hevébe,
a nyelvükön adák hirünk tovább.
A pusmogás belepte már személyem,
s rajtam maradt e jel, e billogom.
Mikor fejem benőve házasodni
akartam, már a hír belengte szerte
a társasági lét családjait,
s arát nekem ki sem adott közűlük.

De szörnyü átok szállta meg világom,
s gyötört keservesen sok éven át.
Akit pimasz szívem a rejtekére,
s imádatára méltatá, halott
leend hamar! E szörnyűség emésztett,
s kavarta éveim posvány sarát.
A bátyámnak arája és a húga
a sírba tért, s a lelküket pokolra
az én szerelmem lökte, nyomta le!

Zsidong a lét, akár folyón a zúgó
patak, s a tó ragyogva ont habot.
A víz, ha vonz, te nem tudod, milyen mély,
s a súlydőt örvény mi rántja le.

Zsidvány a szűm, csufos bolond. A szégyen
parasztpirosra festi arcomat.
A rosszhirem legott vitézi mente,
mi vállamat lehúzza béterít,
s mi égeté, tüzelve lángba testem,
peposz gyanánt, lemarva bőrt s a húst,

akár a Médeiába'¹⁶ olvasám.
No, végre hát, ahogy atyám tehette,
egy özvegyet veendő oldalra,
nyugalmamat e frigybe' meglelém.
Te drága, jó Crescence,¹⁷ te égi angyal,
ki gyermekimnek anyja is levél,
köszönni nem vagyok serény türelmed,
s szerelmedet, mi ír leend nekem!
E vágy emészt: bárcsak veled lehetnék!
De biztosabb, ha én emitt vagyok,
nekem ez ád erős hitet, nyugalmat,
pedig hiányodat sirom naponta,
ki tőlem messze élsz... A szűm veled van...

Hogyan legyen, ki ily átok kamatját
zsebébe gyűjti élte mérgeként?
Éljen vidor modorba révedezve,
tenyésztve önmagát, e gaz növényt?
A gatz kivágni kell haszonnövények
közül, mivel gyümölcsüket lerontja.
Végső soron családi bú, s a szégyen,
mi rút iszapként húz halál felé,
okot adott fejembe lőni ezzel.

(Ismét kézbe veszi a pisztolyt, s megtölti.)

A vétkeket az áldozat, mi oldja.
Olyan is volt, ki tenszüléi bűnét
magán egyenlítő ki áldozattal.
Nekem a bűn adott a tagjaimban,
s a bölcsőmtől kísérté életemet.
Iokaszté¹⁸ önkezését magára vonta,
szakasztava léte szép virányait,
ledőlt a sírba, szirma dobva el.
Kreón parancsa szent, de Antigóné
kijátszta, s önkezését emelte ő is
a megaláztatás helyett magára.

(Kezébe veszi a pisztolygolyót, amit betölteni készül.)

¹⁶ Szintén fonetikus ritmus. Ejtsd: „Médejába”.

¹⁷ A ritmus itt is ejtéskor bújuk elő. Ejtsd: „Kreszansz”.

¹⁸ A versfő első, rövid morája duplázva aprózott. A ritmus kiejtve szólal meg helyesen. Ejtsd: „Jokaszté”.

Ki hág magasra szenvedélye habján,
a sűlyedéstől meg se mentheték,
s ólomgolyó lehet szerelme bére.
Talán sokat remélt szívem a sorstól?
Talán üdőkörán szakítva lettem
szüléimtől, s ezért kegyük kerestem,
miközbe' léhaságba' elmerültem?
Talán tapasztalat hiánya lett
a vesztemet csiholni kész ború?
Talán a büntudat, mi mardosott, s
atyám nyomát követve lett a sorsom?
Ki tenne bármi mást, helyembe lépve?
Ki túrne ennyi bajt türelmesen?
Milyen okot lehetne még begyűjtni,
s öngyilkolásra adni késztetést?
Miért adék a napjaimra nézve
nekik további, bárminő esélyt?

*(Leteszi a pisztolyt, a bolondok ismét énekelnek. Széchenyi is újra leül fuvolázni,
de türelmetlen, nem élvezi a zenét. Egy idő után felpattan, kézbe veszi a fegyvert.
Mint már háromszor, ismét fejbe lövi magát. Ismét nagy durranás. Mint korábban,
most is folytatja, elénekli harmadik áriáját.)*

3. Ária

Kellemetlen ez nekem,
hogyan elemezzem jellemem,
s elmondjam, mi bent nyomaszt, a szűm mélyén,
hogyan gyermekéveim alatt
mennyi minden rám ragadt,
miből major depresszióm fakadt.

Anyám, s atyám, e két szülő,
özvegyesség s új esküvő
volt az, mi serdülőkoromra rányomta
a bélyegét, s a kételyét,
a szégyenem kísértetét,
s rám emelte végzetét.

Női öl, mi meggyötör,
s gyönyör mögött tömör ököl,
mi tündököl, s nem szöszmötöl, ha ütni köll,
bűnöm lett az érzelem,

kéjesen a félelem,
szégyenem a végzetem.

IV. Felvonás

Nekem a legnagyobb bajom kedélyem,
mi meggyötört, s gyötör sok éve már.
Depresszió, de mániás az én búm,
s a kedvemet cibálja szerteszét.
Napom olyan is van, mikor derűsen,
vidám kedélybe von a hangulat,
s a kertbe' révedezve, újra élem
a régi éveim, üdöm letűnt világát.
Ilyen napon öröm nekem az élet,
étvágy remek, sziporka vicceimmal
ki látogat – barátokat, családom –,
vidítani fel tudom. A jó kedély,
a fény, ilyen napokba' élvezet nekem,
s a gondolat – minek, ha lába nő –,
szalad kiteljesedni ív papíron.
Ilyen napon az alkotás, mi éltet,
leírni mind, mi hon javára válik.
Hiszen Döbling a Helsingőr nekem,
– Hamlet megint, a dán királyi sarj –
s ha támogatni kell hazám, csupán csak
e módozat, mi megmaradt, s enyém.
Ilyen napon, ha jön nejem s családom,
kicsit olyan, mint egykoron valék,
csodás a társaság, s vidám meséket,
a cenki éltük miként-hogyanját,
ösmerhetém egész közelbe hozva.
Ilyen üdőkbe' gondolat, mi szökken
fejembe: hagyni el szobáimat,
s a kert ölén a napvilágra lépni.
Hiszen az egy tucatnyi év alatt csak
két alkalom esett, mikor kiléptem,
három szobám elhagyni kész valék.
A gyermekim, s Crescence¹⁹ a kertbe tartott
egy új típusu lófogat kocsin,
amit tekintni vágyva én kiléptem
az ég alá. Ez egy eset helyes volt,

¹⁹ Széchenyi felesége, kiejtve: „Kreszansz”. A verslábak ritmusa a kiejtéssel rendeződik.

de másik alkalom hibás valék,
nem is pazarlanám a szót reá.

Amúgy az ablakom az én világom,
amely – már említém – a kertre néz,
s honnét szemem belátja mind a sétát,
melyet bolondjaink terelve tesznek.
Hogy ez milyen? Veszélytelen talán?
Nem épp. E dúlt eszű lakók, kolégák
kiváncsiak, s ha észrevesz szemük,
követ, botot, amit kezük ragadhat,
az ablakom felé hajítani kezdnek.
Hiszen üvegcsörömpölés csodás hang,
mi élvezet nekik... Ahogy nekem.

(Jót nevet magán.)

Viszont, ha bús napot köszönt reám a
reggel, s a kedv sötét borúra váltott,
pokol bugyorjait tapasztalám meg.
Akár babérliget a Nap hevétől
a kornyadó melegbe' hervadoz,
jutand szikár, kiszítt, lehullt levélre,
s könnyörtelen apad a lét belőle –
ilyen levék a bús, beteg napokban.
Akármi izgalom cibálja elnyűtt
idegzetem, a vég köszönt reám,
s ez állapot kegyetlenül erősb lesz,
sorvasztva száanalomra vált magam.
Agyamba' örült gondolat szökellget,
cikázva űzi ez a másikat,
s kedélyvihar, mi tornyosul e bajra,
de oly heves, oly pusztító, milyen még
a föld porát sosem kavarta föl!

(Széchenyi lassan valós haragra gerjed.)

Ilyen napon haragra gyúl a lelke,
idézve fel a bajt, mi honra szállt;
Kossuth reménytelen, veszett alakját;
baráti kézfogásba' árulást;
viszályt, mi rontni kész az egyetértést;
az öszveugratást, a pártütést;

vadítani kész, tüzes beszédet,
mi lángra gyúlt, s tüzelte fel hazánk;
rideg vasát az ölni kész szuronynak;
dühödt erőt, feledve jó eszét;
a vért, mi mázoló ügyünk veresre;
a veszteség sulyát, mi egyre nyom;
ha fosztogatni kész, a sírdulások
nyomába' kelt szagot: a hullabűzt;
a nők lucskos ölén erény ledőlét;
a vérpecsétesen lehullt reményt;
hazáért megszakadt kebel sikolyját;
a rögbe ölt paraszt e végzetét;
kincstári gúnyt; megalkuvó mosolyt;
a jég-oltotta lelkesült rajongást;
a gőg tüzén pirult, unott közönyt;
hogy nincs számunkra hely a nagyvilágban,
hiába rendületlenül hívénk;
dühödt tekintetét a büszke népnek;
meddő imát, mi szállva földre hull;
a vérekes bagolyszemek meredtét,
mik éhesen lesék az elbukást;
a lelke-tört öröm üres malasztját;
kihalt vidékbe' városok sorát;
zokogva könnybe öltözött anyákat,
fiúikat a háború falá;
a pusztuló hazát s az omladékit;
tetemhegyet, mi rajta oszladoz;
rekedt torok bűdös, rohadt haragját;
halott sebébe bújt csimasz-pofát;²⁰
madárkiette szemgödör sötétjét;
nyüvek lerágta csont fehér fejét;
a sírt, mi bölcső volt, de szája tátva;
nemzethalált hozó jövendölést!

Kossuth a fatty, ki csörgeté a kardot,
idézve meg a pusztító halált!
Nyakunkba ült a bőgatyás gonosz, ki
csatára invitál, s pengéje rőt.
Vasát emelve vért szagol s vadulva
felém suhinta szablya élivel!
Megállj, megállj, te kölke ördögöknek,

²⁰ Csimasz: féreg, pajor, lárva.

az üstököd cibálva metszi kard
a torkodat, halomba vágva téged,
aprítva föl egész utált hadad!

(Felveszi a fuvolát és mintha kard lenne, képzelt csatára kel az ellenséggel. Ahogy belehevül, igazi harccá válik a képzelt küzdelem. A csata alatt a bolondok kórusa testesíti meg hangban az ellenséget, mintha dialógust folytatnának Széchenyivel.)

Gyerünk, roham... megállj! Hová?! Ne fuss el!
Te gyáva, állj, s halál szemébe nézz!
Magad megadd! De nem! Na, küzdj tovább csak,
a pusztulás oly könnyű nem leend!
Na, most! Megint! Kitérsz az új csapástól?
Te fürge szörnyeteg, de gyáva vagy!
Hová bujál? A szék alá? Kiszöktél?
A rejteked előbb-utóbb lelem.
Nem bújhatol örök időkre tőlem,
innék e kard, szomjúzza véredet!
Mégvagy! Tovább, *allez*,²¹ gyerünk, ne add fel,
utolsó vér, mi csak elég leend!
Na, hopp! E seb bizony nagyon sajoghat,
de várj, emitt fakad a második!
Te azt hívéd, évé a rozsdá kardom?
S elaggva már e kéz a bajviváshoz?
Sulyos hibád, alúlbecsülni engem,
hiszen a kar erőtelen ugyan, de
erős a szű, amely dobog hazámért,
s azért az áldozatra kész vagyok!
Vagy azt hívéd talán, elfutni készletsz,
a csörte zaj ijeszti meg fülem?
Na, tévedés, zenéje tiszta kellem:
a csont ropogva adja rá a ritmust,
nyiszog az ízület, piszeg a hús is
a pattanó izom repedt dalára!
A csontjaid zenéje szerzeményem,
amit halott tagod fölött danázok!
Emitt találatom! S emitt a másik,
ezek a sírt közel hozzák neked.
Mozgatsz te még? Ne küzdj... na jó, ha kéred,
az életed bevégezém hamar,
s borúl homály sötét fejedre végleg,

²¹ Fr., „gyerünk”, ejtsd: „álé”.

a szűdbe döfve penge szálvasát!

(Beleszúrja a fuvolát egy párnába, ami a földön hever, mintha a megsebesített ellenségének adna kegyelemdöfést. Maga is leroskad, mert teljesen kifáradt.)

E harc enyém... a győzelem... dicsőség...
S hazám... te nagy leszel megint... elég volt.

(Hosszan piheg a földön ültében. Körbenéz a szobában.)

A dúlt ideg zsibong fülemben,
füttyül a presszió, emitt, belül...
*I'm very sick... ö... trés malade...*²²
Purgálni kell magam... ez így keserves...
Egy ily roham napokra ágyba roskaszt,
kiszí erőt, mi úgyis szikkadt...
Agyam olyan, akár a priznicelt test,
mi lázasan hever, tekerve rongyba,
s hideg vizes ruhába hűtteni kell.
Ki tűrheté e rángatást sokáig?
Ki hordja évekig e kínokat?
Vidám magosba, majd a szörnyű mélybe
a szenvedés, a düh, harag cibál...
Ki volna kész szelíd türeést mutatni,
s viselni el ideg hullámcsapásit?
Olyan valék, akár Odüsszeusz, ki
végzetes hajótörést viselt
Ogúgián, s bezáraték kegyetlen
Kalüpszó börtönébe, évekig.
Az én hajótöréseim e harcok,
amit fejem rohamba' rám vezényel,
s Ogúgiám Döbling, e bús sziget, mely
rabot csinál szegény, öreg magamból.

De élet ím, mi napra-nap köszönget?
Busong a nyűg merengve, majd kifordít
magamból, őrült dühöt bocsát reám,
amit reménytelen vagyok csitítani...
Akár a rab a gálya padlatához
kötözve van: leláncol engemet,
ordítva rángatá idegzetem,

²² Ang., fr., „nagyon beteg vagyok”. Ejtisd: „Ájm veri szik... ö... tré málád”.

amíg erőm kifogy, s roham lohad...
E sorvadás világtalan világig
gyötörni kész agyam, s a lelkeket.
Kidúlta napjaim, s elég nekem
elaggva elviselni rút zaját...

Ohajtanám a sír hűvös nyugalját,
az ágy helyett legyen helyem a tetemház.
Mi jó lehet pihenni oltalagban,²³
miben a holt világ nyugalma rejlik!
A sír nyugodt, csihadt, hűvös, magános,
örök a csönd, mi enyhíté a zajt.
Nagyon szeretne megpihenni végre
zajgó fejem, kirojtozott ideg.
A vágy emészt a földszagú verembe,
letenni bajt, letenni küszködést!
A halk nyüvek között tanyázni végleg,
s emészte földbe', újra por leendek.
A föld alá, gyerünk, bebújni rögvest,
a kárhozat se tartja vissza szűm!
Hervadj, te lételem bolond virága,
nedűd a kór, mi mérgezés eszem.
A döghalál mi száll bibéd felől rám.
Szakassza száradat e gyöngye kéz.
Jerünk, a fegyverem betölteni kéne,
ez lesz a zár a sírba szállni most!

(Ismét előveszi a pisztolyt, felcsendül a bolondok kórusa, de Széchenyi nem játszik, csak újra tölti a fegyvert.)

Kicsiny golyó, te léssz a kulcs a zárba!
Legyél kegyes, ne hagyj szenvedni engem.
Hogyan legyen? Talán a homlokomhoz?
Ha rossz a szög, kivál egy kis darabka,
de nem biztos halál, ha így csinálom.
Talán ha így, az állkapocs alá
teszem csövét, a szög helyes lesz.
De nem, hiszen, lehet előre dűlök,
s az arcomat szakítja fel csupán.
Tudom! A szemgolyó mögött az agy van,
ha rászorítva elsütöm a fegyvert,

²³ Régi magyar kifejezés a sírboltra.

golyó szalad, agyam szakítja által,
s fejem hasad a lőporok nyomán.
Ez így a biztosabb, a jó megoldás
kerülni hát további szenvedést!
A nyűgömet ne lássa senki többé,
se azt, ahogy a lét ma megszakad.

(Bal szemére helyezve, újra elsüti a fegyvert. Ismét nagy durranás. A zene megszakad. Széchenyi feláll, elénekli negyedik áriáját.)

4. Ária

Ki lesz majd az, ki teljesíti álmomat,
hogy ne legyen hiába ez az áldozat?
Mert azért szült anyám,
fejlesszem szép hazám,
gyúljon szívemben a láng.

Mennyi szép alkotás és mennyi fejlődés,
mi bőségre váltotta azt, mi tengődés.
Jólét is lett talán,
lóverseny, gőzkazán,
gőzös siklik a Dunán.

Ne akarj vért, a forradalom tévedés,
csak Kossuth volt, ki arra érzett késztetést,
de most már nem zavar,
még csak fel sem kavar,
a sír ápol s eltakar.

Utóhang

Miért vagyok e tébolydába zárva?
Depresszióm maraszt, idegvihar.
Bezárva nem vagyok e házba tényleg,
lakat sehol, se zár. E hely nekem a
szabadság, zárja nyitva áll. Ez álca
csupán, eljátszni jó eszem elmentét.
Ugyan hatalmi kar bagolyszemekkel
figyelteté az életem s barátim,

listázva mind ki látogatni jó,
de érthető zsandár kíváncsisága: *(fejére mutat)*
fészkelnek benn a gonodolattojások,
miket csak itt lehet kiköltenem.
Az örület olyan, akár a Hamlet
– nocsak, megint a félkegyelmű dán –,
ki féltve életét, bolondra vette
magát, leplezni borzadásait
a kor fölött. Nekem e hely leend a
végvár, mi óvja éltemet, s családom.
E jelmezem, e maskarám takarta
eszem, mi ép maradt, s a büszkeségem.
De jött kutatni át a könyveim és
a kézirat csomóm a sok pribék,
s az árulás bünére aljasítva
akarta bosszúból fejem levágni.
Lejárt üdöm e sok bolondozásra...

Akárhogyan elemzeném a sorsom,
utat találni egy maradt csupán.
Hazám ügyét elébetek terítém,
az önmagam sorát, szorongatásom,
depresszióm, s a sok családi bajt.
Ahogy magam figyelve újra éltem
e terheket cipelt enéltemet,
egérutat sehogy se, nem lelék.
Talán te kérdezed, a legnagyobb ma...
– ki sem ejtém –, hogyan lehet ilyen?
A legnagyobb ma... – majd kimondja szám –,
repesve élt a hon javára akkor,
mikor találta célja benne meg.
Tökéletes a kép, amit a népek
fejükbe hordva hinni tudtanak,
de senki sem tökéletes, az Isten
az. Én tökéletes sosem levék,
de bűn, hibák, kopott ideg a testben,
mi jellemezte ezt az életet.
A céltudat, mi nagy, s dicső leend,
s e célra nézve járt a gondolat,
e cél vezérle tetteim sorát.

No, most te jössz, neked vajon a célod,
mi lesz az élet útjain?

Önös ügyek, vagyon, s a kellemesség?
Avagy nagyobbra törsz, ha úgy lehet?
Eldöntheted, mit érsz te önmagadnak,
s miért feszítesz ínt, mi készít a tetre.
A tét lehet kicsiny, lehet hatalmas,
oly egy darab, minő a kard foka,
vagy összetett, milyen a fürge gőzgép,
a lényeg ugyanaz: legyél szabad
nagyobbra vágni, s tenni, azt mi kell,
emelve önmagad, családodat, s a hont.

Akármi sors leend a földi részed,
nemes, szegény, ...legyél a dán királyfi,
ne vess magad köré te bánatot.
A kincs, a hír, gyönyör ígézetében
a felfogásodat neveld töretlen,
s fejlődni vágyj, tovább a mái napnál.
Ábrándjaid terelve el szemedtől,
nemesbedésre szánd az életed,
s okos ügyed a vállaidra véve,
alkoss olyat, mi méltató leend.
Barátaid becsűld, e nagy vagyont,
s a gyermekid te még jobban szeresd,
a hitvesed ölén találj szerelmet,
svihák zshiványokat pedig kerűlj.
Divat szavára csak legyints, de mindazt,
kiből beszél igaz tapasztalat,
figyelmed bölcs kitüntetése érje.

S ha múlni kész a napja életednek,
s te visszanézni kezdenél, magad
torát öröme gyűjthetá a summád,
hiszen virányt virítva illatoz.
Segíts szegényt, emelj bukót, s a néped
szolgálva, kész legyél az áldozatra.
Te küzdj, a nemzeted ügyét követve,
s kividd! Ne félj, ha rája vész borúl.
Gondrém, csalút, veszély kísért talán?
Csekélybe vedd, erős, szilaj maradj!
Terajta áll jövő vírulta most,
e mérkezés nemes, nagy és komoly.
S ha tenni léssz serény, s az izmod
acélba öntve álla sorsvihart,

a hála lesz, mi ajkaidra szökken
a számadás során, ha hív az ég.
Bal századok után, a hon derültén,
élet fakad a tetteid nyomán.
Egész világ tiéd sosem lehet,
de itt, az ősök vére hol kiömlött,
s a por beitta jó vetés gyanánt,
e föld tiéd, ezért a mérkezés.
Tekinteted emeld te fel, magosba,
az ég malasztja lesz, mi támogat,
balsors csatára kél, de küzdj erősen,
s virraszt a sors terád dicsőbb jövőt.
Ha megtevéd, amit eléd adott az
Isten, s a hont te óvni kész valál,
s betelt az életed napok sorával,
kipergni látva életed homokját,
a szád mosolyba futva mondhatod el,
Mihály barátom szép, igaz szavát:
„Ez jó mulatság, férfi munka volt.”

(Megszólal a Fantasie vége. Széchenyi visszaiül a fotelba, a pisztolyt kezébe fogja, ismét fejbe lövi magát. Mögötte nagy vértócsa fröccsen a falra. Holtan hanyatlik le. Sötét.)